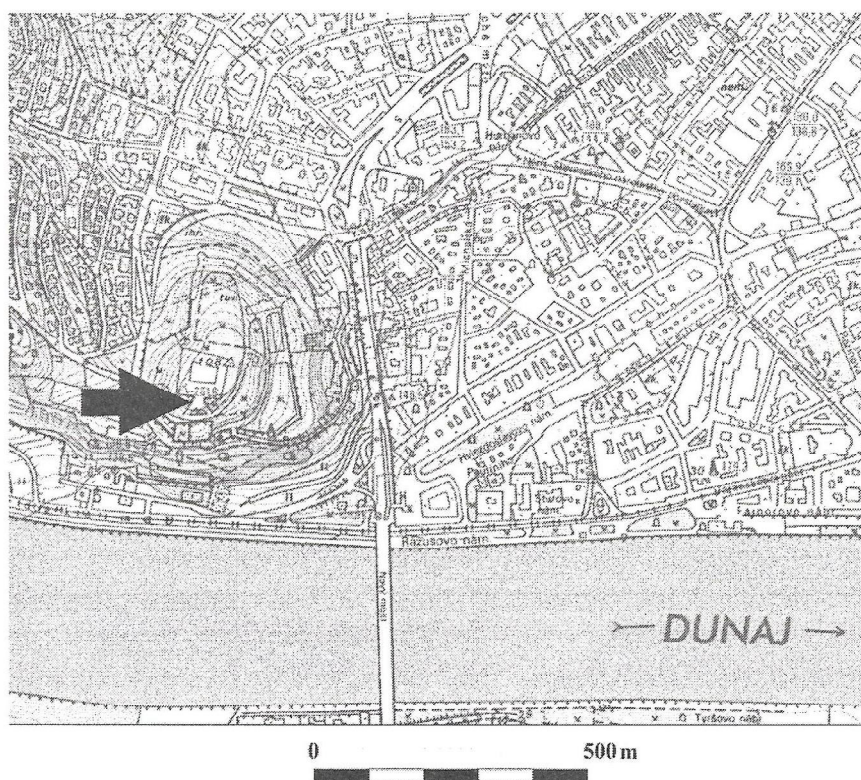

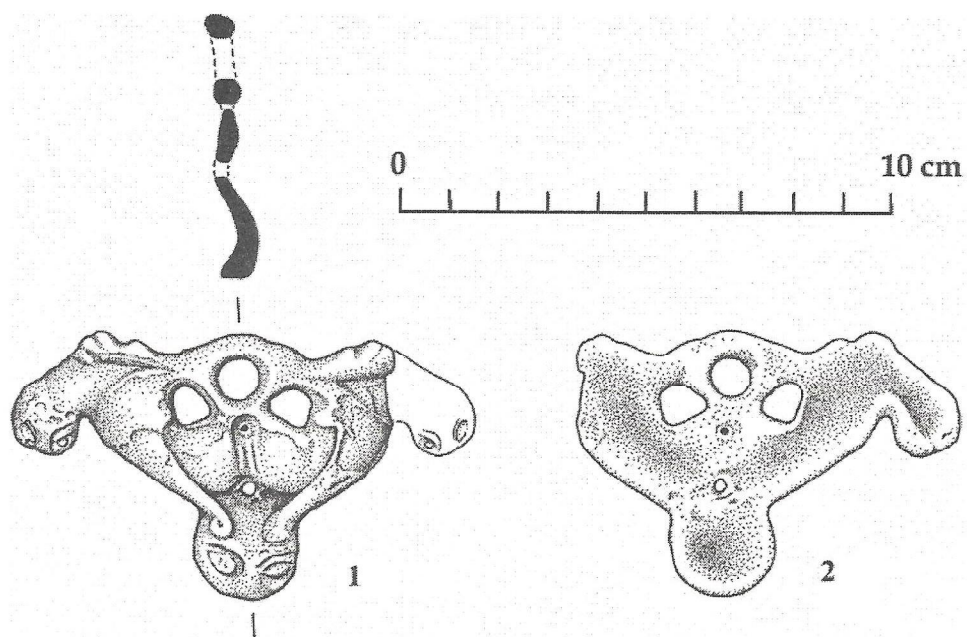
ZOOMORFNÁ OZDOBA Z BRATISLAVSKÉHO HRADNÉHO VRCHU

IGOR BAZOVSKÝ

Bratislavský hradný vrch leží v strategicky významnej oblasti Bratislavskej brány, v miestach, kde Dunaj preteká úzkym koridorom medzi výbežkami Malých Karpát a Litavských vrchov. Táto oblasť mala od praveku veľký mocenský a obchodný význam. Preto neprekvapuje, že sa tu od eneolitu stretávame s osídľovaním strategicky významných výšinných polôh. Jednou z nich bol aj bratislavský hradný vrch, ktorý sa vypína nad severným brehom Dunaja. Archeologický výskum tu prebehol v súvislosti s obnovou hradu v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Výskum doložil osídlenie polohy v eneolite, v mladšej fáze doby halštatskej, na konci mladšej a v neskoršej dobe laténskej, tiež v stredoveku.

Obr. 1 Bratislava, centrum mesta s vyznačením miesta nálezu

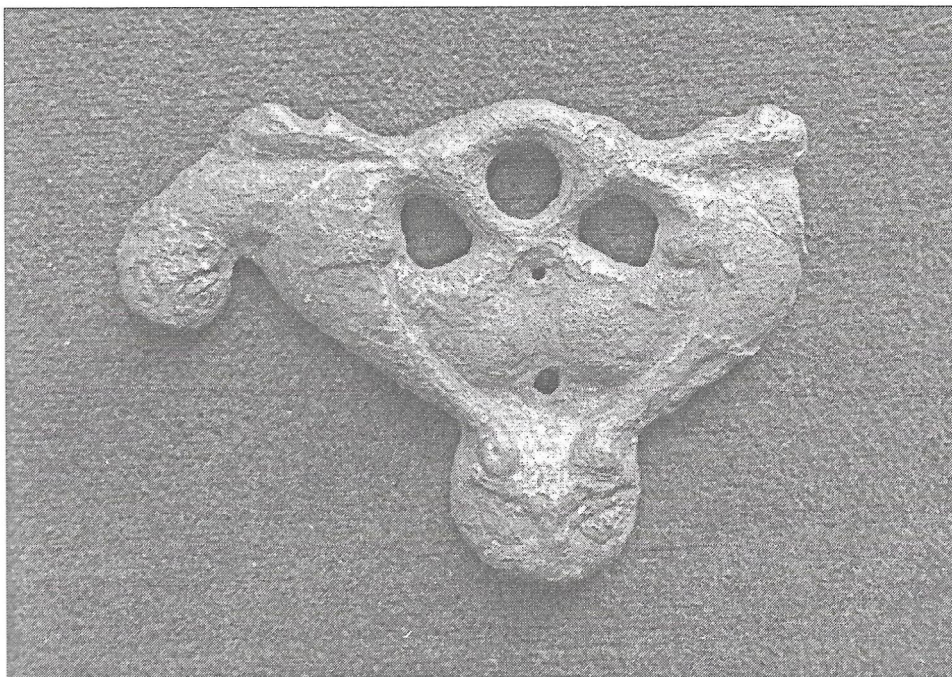

Obr. 2 Bratislava, hradný vrch. Pozlátená medená zoomorfná ozdoba:
1 – predná strana s rekonštrukciou chýbajúcej časti, 2 – zadná strana

Počas obnovy Čestného nádvorja Bratislavského hradu v rokoch 1989 – 1991 sa v sekundárnej polohe našli viaceré archeologické artefakty súvisiace so starším osídlením hradného kopca. Zo správy ktorú v roku 1992 vypracovali autori výskumu A. Fiala a A. Semanko (zo SNR - Správy Bratislavského hradu) vyplýva, že pôvodný terén južne od fasády paláca bol takmer úplne zničený priekopou z 15. storočia, ktorá bola vysekaná do skalného podložja. Zoomorfnú ozdabu objavili pri stavebných prácach – pri obnažovaní základov západnej barokovej strážnice, v mieste, kde mladšie konštrukcie porušili konštrukciu stredovekého drevozemného valu (obr. 1; Fiala – Semanko 1992, 8). Tento výnimočný nález, ktorý bol dlhodobo vystavený v expozícii Kamenný svedok pod Čestným nádvorím, nebol dosiaľ publikovaný. Jednou z príčin bola snáď aj predčasná a neočakávaná smrť PhDr. Leva Zachara, ktorý ho predbežne datoval do mladšej fázy strednej doby laténskej.

OPIS PREDMETU

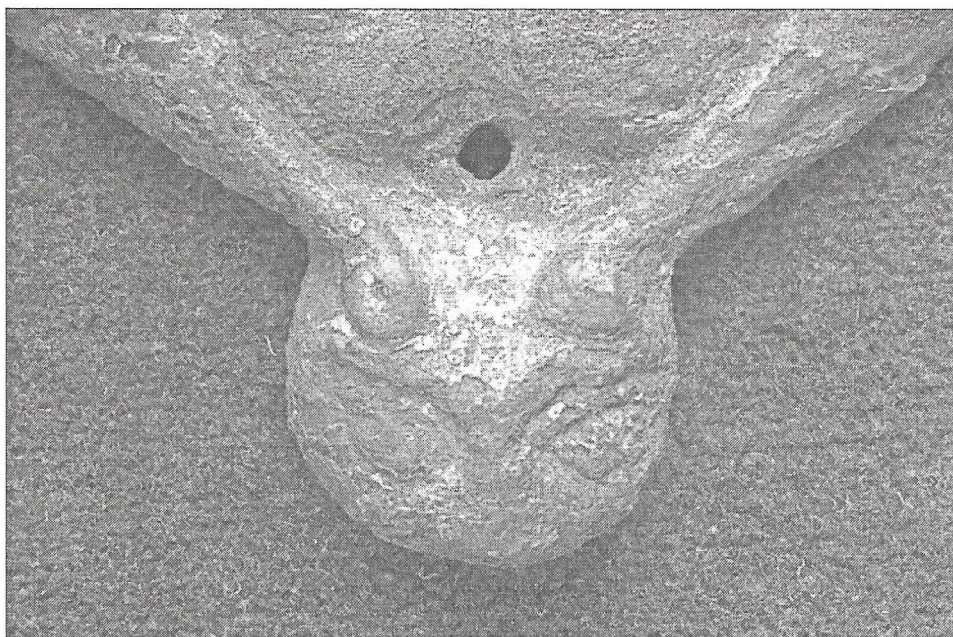
Masívna liata medená ozdoba so zvyškami pozlátenia má povrch bohato reliéfne členený (obr. 2: 1, obr. 3). Tvoria ho navzájom prepletené zoomorfné motívy. Spodná časť ozdoby je ukončená zvieracou hlavou frontálne obrátenou smerom k pozorovateľovi. Na hlave sú najvýraznejšie šikmé vypuklé oči mandľového tvaru zhora ohraničené viečkami (obr. 4). Medzi očami je veľmi nevýrazne naznačený nos zvieratá. Uši a ústa nie sú vytvorené. Z hornej časti hlavy vyrastajú nohy ďalších dvoch zvierat, ktoré sú zobrazené z profilu a v hornej časti tvarovo pripomínajú motívy „rybích mechúrov“. Hlava zvieratá s dlhým krkom na ľavej strane ozdoby je takmer identická s hlavou na jej dolnom konci, je však výrazne menšia a poškodená koróziou (obr. 5). Rovnaká hlava s dlhým krkom bola pôvodne aj na pravej strane pôvodne

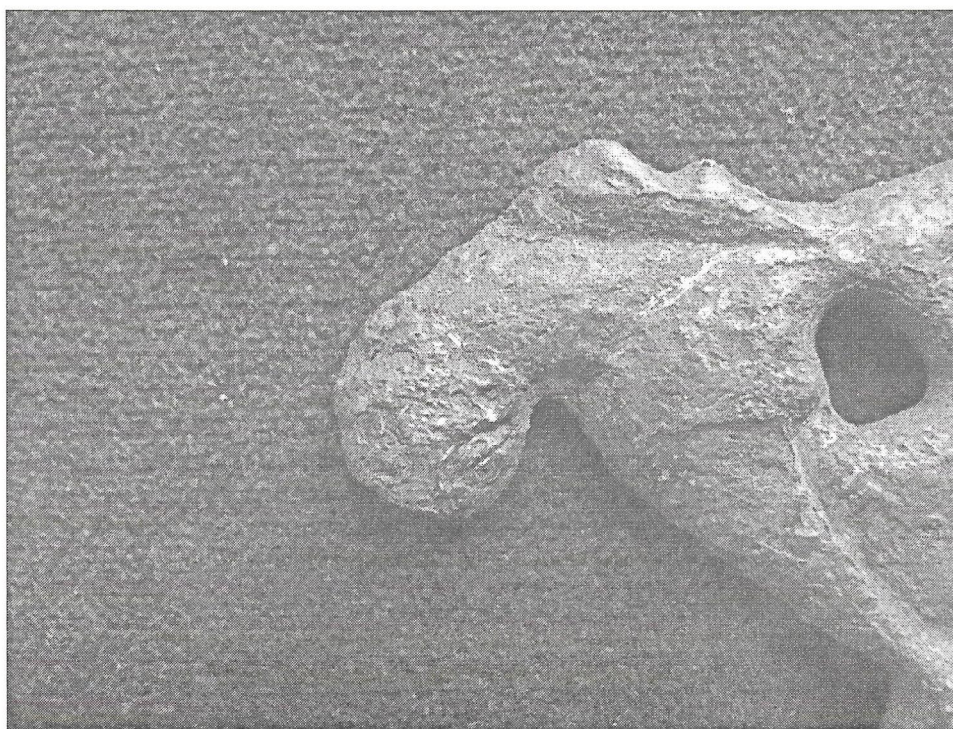
Obr. 3 Bratislava, hradný vrch. Medená zoomorfná ozdoba so zvyškami pozlátenia

symetrickej ozdoby – na jej okraji sú v miestach, kde začína krk zvierata viditeľné stopy ulomenia. Zdurenie nad krkmi oboch zvierat možno najskôr interpretovať ako hrivu, ale môže ísť napríklad aj o chvost protiahleho zvierata. Klenutý stred horného okraja kovania tvorí spoločný chrbát oboch zvierat. Tri väčšie symetricky umiestnené otvory v hornej časti predmetu majú čisto dekoratívnu funkciu, zatiaľ čo dva menšie otvory v strede slúžili k pripevneniu ozdoby na podklad. Pripevnené mohli byť buď dvomi nitmi alebo kovovou svorkou (respektíve drôtikom) ako to naznačuje žliabok medzi otvormi, ktorý rozdeľuje vypuklý stred ozdoby na dve časti. Na zadnej strane je ozdoba dovnútra preličená – zrejme za účelom odľahčenia pomerne masívneho predmetu (obr. 2: 2, váha 64 g). Ozdoba je 5 cm vysoká a 7,5 cm široká, jej predpokladaná pôvodná šírka bola 9 cm. Uloženie: SNM-Archeologické múzeum v Bratislave – evidenčné č. AP 74 447.

Pozlátená zoomorfná ozdoba sa svojou jedinečnosťou vymyká z rámca bežnej materiálnej kultúry etník obývajúcich oblasť stredného Podunajska. V dostupnej literatúre nemá blízke tvarové, ani funkčné analógie. Pretože predmet nemožno datovať ani na základe nálezových okolností, jediným spôsobom jeho bližšieho určenia je analýza jednotlivých výzdobných komponentov. Viaceré štylistické prvky naznačujú možnosť jeho datovania do doby laténskej. Jedným z nich je **stvárnienie hlavy zvierata**, pravdepodobne mačkovitej šelmy, v dolnej časti ozdoby. Vypúlené a nahor vyhnuté oči „mandľového tvaru“ majú veľmi blízke analógie na tvárach ľudí i zvierat vo včasnolátenskom umení. V keltskom umení je však väčšinou samostatne znázornená ľudská hlava alebo maska. Podobne tvarované oči máme na maskovitých sponách z Parsbergu (Birkhan 1999, obr. 115) a zo Slovenského Pravna (Kolník – Šalkovský 1983, Zachar 1987, obr. 13–16), ďalej na hlavičke zápony zo Stupavy (Zachar 1987, obr. 11, 12). Druhým spoločným znakom je **zobrazenie troch rovnakých tvárí – masiek** na jednom predmete. I tu možno nájsť paralelu na sponě zo Slovenského

Obr. 4 Bratislava, hradný vrch. Detail spodnej časti ozdoby

Obr. 5. Bratislava, hradný vrch. Detail ľavej časti ozdoby

Pravna, kde je identická ľudská maska zobrazená v dvoch rôznych veľkostiach. S tromi, tvarom, aj rozmermi rovnakými ľudskými hlavami sa stretávame na fragmente náramku z Glaubergu, ktorý O. -H. Frey považuje za ojedinelý import z Perzie (Frey 1996, 65, obr. 70–73). Na maskovitej spone z mohyly 1 z Weiskirchenu sú dokonca zobrazené až štyri ľudské masky (Megaw – Megaw 2001, obr. 100). Na všetkých spomínaných analógiách sú vyobrazené výlučne ľudské masky, motív opakujúcich sa zvieracích hláv nie je v keltskom umení obvyklý.

Ďalšou indíciou je **kombinácia hlavy a zvierať, respektíve bájných bytostí so zvieračím telom**. Na rozdiel od zobrazení mačkovitých šeliem na ozdobe z Bratislavy, nie sú na včasnolátenských predmetoch zobrazované skutočné zvieratá, ale bájne bytosti – grifovia a sfingy. Napríklad na opaskovej platničke zo Stupavy plasticky stvárnenú ľudskú hlavu lemujú po stranách dva grify vyryté na platničke. Kombinácia hlavy a grifov sa ďalej objavuje na opaskovej zápone z Weiskirchenu (Megaw – Megaw 2001, obr. 65) a na spone z Parsbergu (Birkhan 1999, obr. 115). Predlohy k tomuto typu zobrazenia sú známe aj zo Stredomoria, najmä z etruskej oblasti (Lernerz - de Wilde 1980, 71). Skutočné zvieratá – levy požierajúce ľudskú hlavu sú zobrazené na spomínanom fragmente náramku z Glaubergu – predmet však nesúvisí s včasnolátenským umením, ale je importom z Perzie. Posledným príbuzným znakom je tvarové **znázornenie horných častí končatín**, ktoré vzdialene pripomína motív „rybích mechúrov“ často zobrazovaný v keltskom umení.

Pomocným kritériom pri datovaní predmetu môže byť aj jeho zloženie, Datovanie do doby laténskej nevyklúčila ani **energiiovodidisperzná röntgenová analýza predmetu** (anglická skratka XRF)), ktorú uskutočnil Dipl.-Min. Marcus Schreiner MSc z univerzity vo Freibergu. Analýza ukázala, že ozdoba obsahuje 97,6% medi a 1,6% olova, 0,35% cínu a 0,21% striebra (obr. 6). Podiel ostatných prvkov je zanedbateľný (menej ako 0,1 %). Prekvapujúci je nízky podiel cínu a pomerne výrazný podiel olova. Bronzové predmety s prímiesou olova sa bežne vyskytujú v dobe laténskej. Napríklad bronzové kovanie z laténskej drevenej konvice z Brna - Maloměřic obsahovalo až 6,1% olova (Stránský – Ustohal – Rek – Meduna 1996, 20). Pomerne malý počet analýz laténskych predmetov zatiaľ neumožňuje širšie závery. S pozlacovaním sa stretávame aj v keltskom prostredí, aj keď nie veľmi často.

Prvok	Cu	Pb	Sn	Ag
Podiel v percentách	97,62	1,63	0,35	0,21

Menej ako 0,1 % – Zn, Au, As, Fe, Ni, Sb, Bi, Co, Se, Te

Obr. 6 Bratislava, hradný vrch. Chemické zloženie ozdoby na základe energiovodidisperznej röntgenovej analýzy (M. Schreiner)

K pozlátenej zoomorfnej ozdobe zatiaľ nepoznáme priame analógie, aj funkčné určenie predmetu nie je jednoznačné. Masívnosť kovania a jeho plochá zadná strana vylučujú možnosť jeho umiestnenia na hlinenej alebo drevenej nádobe, či inom oblom predmete. Vzhľadom na masívnosť predmetu je málo pravdepodobné jeho pripevnenie na textile. Za najpravdepodobnejšie považujem umiestnenie ozdoby na opasku alebo pošve meča. K jej prichyteniu na podklad slúžili dva menšie otvory umiestnené v stredovej osi symetrického predmetu. Žliabok medzi otvormi svedčí o tom, že sa cez ne prevliekol drôtik alebo svorka.

ZÁVER

Zoomorfná ozdoba z bratislavského hradného vrchu je jedinečným umelecko-remeselným výrobkom. V strednom Podunajsku, ani v širšom európskom priestore k nemu zatiaľ nepoznáme bližšie analógie. Pretože sa ozdoba našla v sekundárnej polohe, nemožno ju chronologicky zaradiť na základe nálezových okolností. Rozborom jednotlivých štylistických prvkov sa preukázali určité zhody s včasnotatenským umením. Treba však priznať, že aj mnohé odlišnosti. Navyše z hradného vrchu zatiaľ nepoznáme súdobé nálezy – laténske osídlenie je tu doložené až od záveru mladotatenského stupňa LTC2, respektíve od prelomu mladšej a neskorej doby tatenskej (Čambal 2004, 47). Nemožno však celkom vylúčiť pretrvávajúce staršieho halštatského osídlenia do začiatku doby tatenskej – podobne, ako na sídlisku v Bratislave-Dúbravke. Dôkazom včasnotatenského osídlenia výšinných polôh v Malých Karpatoch sú najnovšie nálezy z Horných Orešian (Čambal 2005). Ďalšou možnosťou datovania zoomorfnej ozdoby je jej vzdialená príbuznosť s výrobkami zverného štýlu, v ktorom sa hojne vyskytujú motívy mačkovitých šeliem a je typický pre nomádske etniká východnej Európy a strednej Ázie. Ani v tomto prostredí sme však nenašli v dostupnej literatúre blízke analógie.

Pôvodne celoplošné pozlátenie ozdoby naznačuje, že jej majiteľom bol človek s výnimočným postavením. Prítomnosť príslušníka nobility na hradnom kopci nie je náhodná a je ďalším dokladom významu tejto strategickej polohy.

LITERATÚRA

- BIRKHAN, H. 1999: Kelten. Celts. Bilder ihrer Kultur. Images of their culture. Wien.
- ČAMBAL, R. 2004: Bratislavský hradný vrch – akropola neskorotatenského oppida. Der Bratislavaer Burghügel – die Akropolis von spätlatènezeitlichem Oppidum. Zborník SNM, Archeológia – Supplementum 1. Bratislava, 204 s.
- ČAMBAL, R. 2005: Včasnotatenská sfinga z Horných Orešian. Zbor. SNM 99, Arch. 15, s. 37–46.
- FIALA, A. – SEMANKO, A. 1992.: Bratislavský hrad – národná kultúrna pamiatka. Čestné nádvorie. Výsledky výskumov počas obnovy objektu v r. 1989 – 1991. Bratislava.
- FREY, O.-H. 1996: Die Funde aus den Fürstengräbern. In: Die Keltenfürsten vom Glauberg. Ein frühkeltischer Fürstengrabhügel am Hang des Glauberges bei Glauburg-Glauberg, Wetteraukreis. ADiH 128/129. Wiesbaden.
- KOLNÍK, T. – ŠALKOVSKÝ, P. 1983: Včasnotatenská maskovitá spona zo Slovenského Pravna a jej prínos ku keltskej ikonografii. Štud. Zvesti AÚ SAV 20, s. 133–147.
- LENERZ - de WILDE, M. 1980: Die frühlatènezeitlichen Gürtelhaken mit figuraler Verzierung. Germania 58, s. 61–103
- MEGAW, R. – MEGAW, V. 2001: Celtic Art. From its beginnings to the Book of Kells. Revised and expanded edition. London.
- STRÁNSKÝ, K. – USTOHAL, V. – REK, A. – MEDUNA, J. 1996: Rozbory bronzového kování laténské konvice. In: Archeologia technica 10. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Technické muzeum v Brně, s. 20–33.
- ZACIAR, L. 1987: Keltské umenie na Slovensku. Tatran. Bratislava.

EIN ZOOMORPHER ZIERGEGENSTAND AUS DEM BRATISLAVAER BURGHÜGEL

IGOR BAZOVSKÝ

Während der Rekonstruktion vom Ehrenhof der Bratislavaer Burg in den Jahren 1989 – 1991 wurde in einer Sekundärlage ein vergoldeter gegossener zoomorpher Ziergegenstand aus Kupfer gefunden (Abb. 1). Dessen Verzierung bilden reliefartig gestaltete, ineinander geflochtene zoomorphe Motive (Abb. 2: 1, Abb. 3). Der Unterteil des Gegenstandes endet in einem Tierkopf gedreht frontal zum Beobachter. An dem Kopf fallen am meisten die schrägen ausgebeulten mandelförmigen Augen auf, umsäumt von oben durch Augenlider (Abb. 4). Zwischen den Augen befindet sich eine sehr undeutlich angedeutete Tiernase. Die Ohren und Maul sind nicht dargestellt. Vom Oberteil des Kopfes wachsen die Beine von weiteren zwei Tieren hinaus, die im Profil dargestellt sind und im Oberteil an die Motive der „Fischblasen“ erinnern. Der Kopf des Tieres mit langem Hals auf der linken Seite des Ziergegenstandes ist fast identisch mit dem Kopf am dessen Unterende, dieser ist jedoch viel kleiner und beschädigt durch Korrosion (Abb. 5). Ein gleicher Kopf mit langem Hals war urtümlich auch auf der rechten Seite des ursprünglich symmetrischen Gegenstandes. Die Schwellung oberhalb der Hälse von beiden Tieren kann höchstwahrscheinlich als die Mähne interpretiert werden, doch es könnte auch um den Schwanz des gegenüberstehenden Tieres gehen. Die gewölbte Mitte der Oberkante von dem Beschlag bildet der gemeinsame Rücken von den beiden Tieren. Drei größere, symmetrisch platzierte Öffnungen am Oberteil des Gegenstandes erfüllen eine rein dekorative Funktion, während zwei kleinere Öffnungen in der Mitte zur Befestigung des Zierstücks an eine Unterlage dienten. Es konnte entweder mit Hilfe von zwei Nieten oder eines Drähtchens gemacht werden, wie es eine Rille zwischen den Öffnungen andeutet, die den Gegenstand in zwei Teile trennt. Auf der Rückseite ist die Zier nach innen verbeult (Abb. 2: 2). Ausmaße: Höhe 5 cm, Breite 7,5 cm, Originalbreite 9 cm, Gewicht 64 g.

Der zoomorphe Ziergegenstand aus dem Bratislavaer Burghügel ist ein einzigartiges Erzeugnis des Kunsthandwerks. Weder auf dem Mitteldonaugebiet noch im breiteren Raum Europas kennen wir bisher nähere Analogien dazu. Da der Gegenstand in einer Sekundärlage gefunden wurde, kann man ihn auf Grund der Fundumstände nicht chronologisch einsetzen. Durch die Analyse von einzelnen stilistischen Merkmalen erwiesen sich gewisse Übereinstimmungen mit der frühlatènezeitlichen Kunst: Gestaltung des Tierkopfes, Darstellung von drei identischen Gesichtern – Masken, Kombination des Kopfes und der Tiere (bzw. der Fabelwesen mit Tierkörper), Motiv einer Fischblase. Doch man muss zugeben, dass hier auch viele Unterschiede bestehen. Obendrein kennen wir aus dem Burghügel bisher keine gleichaltrigen Funde – die latènezeitliche Besiedlung ist hier erst seit der ausgehenden spätlatènezeitlichen Stufe LT C2 belegt. Man kann aber nicht völlig das Überleben einer älteren latènezeitlichen Besiedlung seit Beginn der Latčnezeit ausschließen – ähnlich wie in der Siedlung in Bratislava-Dúbravka. Einen Beleg der frühlatènezeitlichen Besiedlung der Höhenlagen in den Kleinkarpaten repräsentieren die neuesten Funde aus Horné Orešany. Die Datierung in die Latènezeit wurde auch durch die chemische Analyse des Gegenstandes nicht ausgeschlossen (Abb. 6). Eine weitere

Datierungsmöglichkeit des zoomorphen Zierstücks bietet seine entfernte Verwandtschaft mit den Erzeugnissen des Tierstils, in dem häufig Motive von Raubkatzen vorkommen und der für die nomadischen Ethnika Osteuropas und Zentralasiens typisch ist. Nicht einmal in dieser Umgebung fand ich aber irgendwelche nahe Analogien in der zugänglichen Literatur.

Die ursprünglich ganzflächige Vergoldung des Ziergegenstandes deutet an, dass sein Besitzer ein Mensch mit Sonderstatus war. Die Anwesenheit von einem Angehörigen der Nobilität auf dem Burghügel ist nicht zufällig und sie ist ein weiterer Beleg der Bedeutung von dieser strategischen Lage.

Mgr. Igor Bazovský, Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Žižkova 12, 810 06 Bratislava, archeolog@snm.sk